

**ЎЗБЕКИСТОН ШАҲАРЛАРИДА ТИББИЙ МУАССАСАЛАР
ФАОЛИЯТИ
(1917-1941 йиллар)**

Т.ф.д., проф. С.Б. Шадманова

Тошкент давлат шарқшунослик университети

С.А.Бойсариева,

тадқиқотчи

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада XIX аср охири –XX аср бошларида Туркистонда замонавий типдаги дастлабки тиббий масканлар фаолияти таҳлил қилинган. Улар асосан ўлканинг катта шаҳарларида ташкил этилган ва уларда маҳаллий аҳолига ҳам тиббий хизмат кўрсатилган. Бундан ташқари, бу даврда маҳаллий аҳоли даволаниши учун мўлжалланган дастлабки шифохоналар ҳам очилган.

***Калит сўзлар:** Совет ҳокимияти, “эски” шаҳар, “янги” шаҳар, Гинекология шифохонаси.*

ABSTRACT

This article analyzes the activity of the first medical facilities of the modern type in Turkestan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. They are mainly established in large cities of the country and they also provide medical services to the local population. In addition, the first hospitals for the treatment of the local population were also opened during this period.

***Key words:** Soviet power, "old" city, "new" city, Gynecology hospital.*

КИРИШ

Совет ҳокимияти ўрнатилгандан сўнг барча шифохоналар ва дорихоналар национализация қилинган ҳамда Соғлиқни сақлаш комиссарлиги тасарруфига ўтказилган. Совет ҳокимияти меҳнаткашларга стационар, амбулатория, поликлиника, курорт ва тишни даволаш тиббий ёрдамлари давлат ҳисобига бепул кўрсатилиши ҳақида фармон чиқарди¹. Самарқанд шаҳар совети ижроия комитети томонидан 1919 йил 25 февралда Самарқанд шаҳрининг “янги” ва “эски” қисмида жойлашган барча дорихоналар мусодара қилиниб, вилоят соғлиқни сақлаш бўлими тасарруфига ўтказилиши билдирилади. Ушбу дорихонада хизмат қилган барча ходимлар ва ишчилар махсус буйруқ чиққунича жойларида қолишлари буюрилади².

¹Ўзбекистон Миллий архиви, Р.35-фонд, 1-рўйхат, 26-иш, 35-варақ.

²Голос Самарқанда. – 1919. - №56.

1921 йилда Тошкентнинг “эски” шаҳар қисмида 120 нафар кишига мўлжалланган терапия ва хирургия шифохонаси, 10 кишига мўлжалланган кўз касалликлари шифохонаси, 4 та амбулатория, 2 та тишни даволовчи шифохона, дорихона ҳамда 30 ўринга мўлжалланган туғруқ шифохонаси фаолият кўрсатган³. Аммо, мавжуд шифохоналар аҳолининг эҳтиёжини қондира олмаган. Бундан ташқари, улар ночор аҳволда бўлиб, хусусан, юқорида номи тилга олинган терапия ва хирургия шифохонасида ўша давр талабига жавоб берадиган ошхона, кир ювиш ва қуритиш хонаси, дезинфекция хонаси, энг оддий лаборатория, шифохона ҳовлисида отлар учун махсус жой кабилар мавжуд эмас эди.

1926 йилда Тошкентнинг “эски” шаҳар қисмида шифо масканлари махсус биноларда эмас, балки собиқ савдо масканлари ўрнида жойлаштирилган ва тиббий талабларга жавоб берамаган. Бунинг устига бино эски бўлиб, томидан чакки ўтган, баъзи деворлари ёрилиб кетган, ертўласи сувга тўлиб кетган. Бундан ташқари, канализация ва вентиляция ишдан чиққан⁴.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Гинекология шифохонаси биноси ҳам жуда танг аҳволда эди. У собиқ полиция участкаси биносида жойлашган ва 1927 йилда деворлари ёрилиб кетганидан авария ҳолатида эканлиги ҳисобга олиниб, беморларни қабул қилиш умуман тўхтатилди. Мазкур шифохонада кир ювиш хонаси талабга жавоб берамаганлигидан 3-4 маҳалла сув ичадиган ариққа кирлар чайилган. Шифохонада электр ёритиш тизими йўлга қўйилмаган⁵.

Шифо масканларининг бинолари шунчалик хароб эдики, уларни таъмирлашга маблағ ажратишнинг фойдаси йўқ эди, унинг ўрнига янги бино қуриш манфаатлироқ бўлган. “Эски” шаҳардаги амбулаториялар ва Малярия станцияси ҳам махсус биноларга эга бўлмаган ҳамда уларнинг баъзилари жуда чеккада жойлашганлиги сабабли аҳолининг даволаниши учун ноқулайликлар туғдирган⁶. Бундан ташқари, шифохоналарда тиббий асбоб-ускуналар деярли йўқ ҳисоби эди, фақат хирургия бўлими тиббий асбоб-ускуналар билан бироз таъминланган.

Терапия ва хирургия шифохонасида стационар даволаниш учун келган беморларга кунига овқатланиши учун 41 коп. ажратилган, лекин бу маблағ нархлар ошиб кетганлиги сабабли етарли бўлмаган. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобига кўра, бир кунда беморлар овқатига 1 руб.25 коп. ажратиш лозим эди

³Тошкент шаҳар давлат архиви, 12-фонд, 1-рўйхат, 89-иш, 143-варақ.

⁴Тошкент шаҳар давлат архиви, 10-фонд, 1-рўйхат, 706-иш, 47-варақ.

⁵Тошкент шаҳар давлат архиви, 10-фонд, 1-рўйхат, 706-иш, 48-варақ.

⁶Ўзбекистон Миллий архиви, Р.1-фонд, 1-рўйхат, 681-иш, 6-6 варақ орқаси.

(1927 й.)⁷. Беморлар шифохоналарда ярим оч ҳолда яшаган ҳамда фақат нон ва сув билан чегараланганлар. Чунки, соғликни сақлаш бўлимларининг бошқа ташкилотлардан қарзлари кўпайиб кетган эди, хусусан, Тошкент “эски” шаҳар соғликни сақлаш бўлими 1922 йилда бошқа ташкилотлардан 500.000.000 руб. қарздор эди⁸. Мазкур бўлим 1921 йилда вилоят соғликни сақлаш бўлиmidан 2.370.000.000 руб. маблағ сўраган бўлса, уларга 500.000.000 руб. маблағ берилган, ундан ходимларга маош тўланиши ва бошқа барча харажатлар қопланиши зарур эди⁹, яъни талаб қилинган пулнинг $\frac{1}{4}$ қисmidан камроғи берилган, холос.

Терапия ва хирургия шифохонаси қошида ташкил этилган “Тез ёрдам” пункти ҳам ачинарли аҳволда эди, унга берилган карета жуда катта бўлиб, ундан фойдаланиш, айниқса ёғингарчилик бўлган вақтда катта қиқийнчилик туғдирган, ҳатто унга бешта от кўшилса ҳам уни тортишнинг иложи йўқ эди. “Тез ёрдам” пунктига берилган кўп ўринли узун арава ҳам ҳар куни ишдан чиққанлиги туфайли беморларни бориб кўриш ва уларни шифохонага олиб келиш мумкин бўлмай қолган. Бунинг устига отлар ҳам очликдан силласи қуриган. Шунингдек, шаҳарнинг бу қисmidаги биринчи ва учинчи амбулатория биноси умуман бузилиб кетган. Барча шифохоналарда водопровод ва ахлат тўкиладиган ўра бўлмаган, ахлатлар ва ишлатилган боғлаш материаллари асосан ариқларга тўкилган. Дорихона жуда эски вайрона бинода жойлашган ва ундан керакли дориларни топиб бўлмас эди.

Тошкент “эски” шаҳар соғликни сақлаш бўлими мудирини Мусохон Миразимов¹⁰ 1921 йилда Туркистон АССР Соғликни сақлаш халқ комиссари Гельгофтга “эски” шаҳардаги шифохонанинг ҳақиқий аҳволи ҳақида ёзиб, уни зудлик билан таъмирлаш лозимлигини таъкидлайди. Гельгофт келиб шифохонадаги аҳвол билан танишади ҳамда тезлик билан таъмирлаш ҳақида буйруқ беради, аммо, ушбу буйруқ амалга оширилмасдан қолиб кетади. Натижада шифохонанинг санитар аҳволи ёмонлигидан беморлар орасида вабо ва тиф касалликлари тарқалиб кетади¹¹.

Шунингдек, шаҳарларнинг санитар аҳволи мураккаблигича қолган эди. Тор, зах вақоронғи бинолар, бир қаватли дераза ромлари, тахта полларнинг

⁷Тошкент шаҳар давлат архиви, 10-фонд, 1-рўйхат, 706-иш, 48-варақ.

⁸Тошкент шаҳар давлат архиви, 12-фонд, 1-рўйхат, 100-иш, 13-варақ.

⁹Тошкент шаҳар давлат архиви, 12-фонд, 1-рўйхат, 100-иш, 57-варақ.

¹⁰Мусохон Миразимов – 1917 йилда “эски” шаҳарда халқ милицияси комиссарининг ўринбосари вазифасида ишлаган. Кейинчалик Тошкент шаҳридаги районларининг бирида милиция бошлиғи, 1919 йилдан Тошкент “эски” шаҳар соғликни сақлаш бўлими мудирини бўлиб хизмат қилган. Бундан ташқари, мусулмон акушерлик ва фельдшерлик курсларида фармация фанидан дарс ўтган (Қ.Тошкент шаҳар давлат архиви, 12-фонд, 1-рўйхат, 89-иш, 154-варақ).

¹¹Тошкент шаҳар давлат архиви, 12-фонд, 1-рўйхат, 89-иш, 179-варақ.

йўқлиги, деворларнинг юпқалиги, аҳолининг тиғиз жойлашганлиги одатий ҳол эди. Бу омиллар ва ичимлик сувининг сифатсизлиги турли касалликларнинг кенг тарқалишига олиб келди.

Бу йилларда Туркистонда вақти-вақти билан тошмали тиф, безгак (малярия), вабо (холера) каби касалликлар эпидемияга айланди. Масалан, 1920 йилда Тошкент шаҳрида тошмали тиф касаллиги тарқалиб кетди. Таъкидлаш жоизки, тиф билан касалланган кишиларнинг 90%га яқини Россиянинг марказий қисмларидан очлик туфайли Туркистон республикасига, асосан Тошкентга келган кишилардан иборат эди¹². Бу касалликнинг олдини олиш мақсадида “эски” шаҳарда ҳаммомлар бепул қилиб қўйилди, шифохоналар таъмирланди, интернатдаги болалар тоза ички кийимлар билан таъминланган, озик-овқат маҳсулотлари нормаси қўпайтирилди.

1923 йилда Тошкентда битта шифокорга 1254 нафар бемор тўғри келган бўлса, 1934 йилда 343нафар бемор тўғри келган. Фарғона шаҳрида 1925 йилда битта шифохона (30 кишига мўлжалланган), суғурта қилинган кишилар учун амбулатория, битта шаҳар амбулаторияси, ипакчилик фабрикаси қошида битта амбулатория фаолият юритган бўлса, 1929 йилга келиб мазкур шаҳарда тиббий муассасалар сони 24 тага етди. Шу билан биргаликда, 30 кишига мўлжалланган шифохона кенгайтирилиб, унда 1929 йилда 75 кишига тиббий хизмат кўрсатиш мумкин эди. Бундан ташқари, тез ёрдам пункти, Пастер станцияси, бактериология лабораторияси, судмедэкспертиза ва бошқа бир қанча тиббиёт муассасалари ўз ишларини бошлади¹³. Шунингдек, 1930-йилларнинг бошларида Самарқанд шаҳрида 95та тиббий хизмат кўрсатиш муассасалари бўлиб, улардан учтаси шифохона, 10 амбулатория, 5 болалар консультациясидан ва бошқалардан иборат эди¹⁴. Андижон шаҳрининг “эски” ва “янги” қисмида 1920-йилларда 120.000 аҳолига 12 нафар шифокор хизмат кўрсатган¹⁵. Шаҳарнинг “янги” қисмида амбулаториялар, шифохоналар жойлашган эди, “эски” шаҳар қисмида эса битта ҳам шифохона мавжуд бўлмаган.

Даволаш-санитария муассасалари шаҳобчалари ва шифокорлар сони қишлоқ жойлардагига қараганда шаҳарларда тезроқ қўпайди. Шаҳарларда битта шифокорга 1926-1927 йилда 1375 киши, 1927-1928 йилда 1263 киши тўғри келган бўлса, қишлоқ жойларда 1926-1927 йилда 46.760 киши ва 1927-

¹²Тошкент шаҳар давлат архиви, 12-фонд, 1-рўйхат, 89-иш, 2-варақ.

¹³Фарғона вилояти давлат архиви, 903-фонд, 1-рўйхат, 46-иш, 21-22 варақлар.

¹⁴История Самарканда. Том второй. Отв. редактор И.М.Муминов. – Ташкент: Фан, 1970. – С.155.

¹⁵Фарғона вилояти давлат архиви, 121-фонд, 1-рўйхат, 268-иш, 81-82 варақлар.

1928 йилда 33.597 киши тўғри келган ¹⁶. Шифокорларнинг аксарияти кўпчиликини ташкил қилган аҳоли тилида гаплаша олмаган, бу тиббий ёрдам кўрсатишга жиддий зарар етказган.

Шундай қилиб, 1920-1930 йилларда тиббий ёрдамнинг махсус даволаш ва профилактика, она ва бола саломатлигини ҳимоя қилиш каби йўналишлари ривожланди. Бу эса маълум бир муаммолар мавжудлигига қарамасдан 1930 йилларнинг охирларида кишилар кундалик ҳаётида тиббий хизматнинг роли ошганлигини кўрсатади. Бу даврда тиббий муассасаларнинг аксарият қисми шаҳарларда жойлашган бўлсада, улар қишлоқ аҳолисига ҳам ёрдам кўрсатган. Таъкидлаш жоизки, совет ҳокимияти бу соҳада маълум ишларни амалга оширган бўлсада, бошқа соҳалар каби бу соҳада ҳам ўз монополиясини ўрнатди, хусусан, хусусий тиббий масканлар йўқотилди ҳамда асрлардан буён давом этиб келаётган халқ табobati бутунлай инкор қилинди.

Ўзбекистон шаҳарларида аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш муассасаларининг бинолар билан таъминланиши анча танг аҳволда эди. Хусусан, 1920-йилларнинг ўрталарида Самарқанд шаҳрида Биринчи жаҳон урушигача бўлган даврда ташкил этилган ва ўша даврда қурилган биноларда жойлашган шифохоналар ҳатто таъмирланмаган. Баъзи шифохоналар хусусий уйларда фаолият юритган. Маҳаллий бюджетдан ажратилган маблағ баъзи тиббий муассасаларни таъмирлашга зўрға етарди. 1924-1925 йилларда Самарқанд шаҳрида туғруқхона, вилоят шифохонаси, суғурта қилинмаган кишилар шифохонаси, болалар уйи биноси таъмирланиб, қайтадан жиҳозланган ¹⁷. Бироқ бошқа муассасаларнинг аҳволи ночор эди. Жумладан, вилоят шифохонаси, оналик ва болаликни ҳимоя қилиш маркази биноси ҳатто ўша давр талабларига жавоб бера олмаган. Самарқанднинг “янги” шаҳар қисмида жойлашган суғурта қилинган кишиларга мўлжалланган шифохона талабга унча-мунча жавоб бера оладиган шаҳардаги ягона шифохона эди ¹⁸.

Шаҳар маҳаллий хўжаликлари 1920-йилларда тиббий муассасаларга янги бинолар қуриб беришга қурби етмаганлигидан баъзи тиббий масканларни таъмирлаш билан чегараланган. Хусусан, 1924 йилда Самарқанд шаҳар маҳаллий хўжалиги хотин-қизлар ва болалар амбулаториясини, шаҳар шифохонасини таъмирлаган ¹⁹. Ҳатто бу даврда таъмирлашга маблағ

¹⁶Хўжаев Ф. Ўзбекистон халқ хўжалиги / Хўжаев Ф. Танланган асарлар. II том. – Тошкент: Фан, 1978. – Б. 293.

¹⁷Самарқанд вилояти давлат архиви, 1685-фонд, 1-рўйхат, 300-иш, 49-варақ.

¹⁸Самарқанд вилояти давлат архиви, 1685-фонд, 1-рўйхат, 302а-иш, 130-варақ.

¹⁹Самарқанд вилояти давлат архиви, 1685-фонд, 1-рўйхат, 613-иш, 17-варақ орқаси.

йўқлигидан ойналари йўқ деразаларга тахта қоқиб кўйишга мажбур бўлишган²⁰.

Умуман олганда, 1933-1934 йилларгача шаҳарларда тиббий муассасаларини қуриш ишлари жуда суст равишда олиб борилган. Буни Тошкент шаҳри мисолида кўриш мумкин. Масалан, 1926-1932 йилларда Тошкентда 2 та шифохона қурилган ва қурилиш ишлари асосан шаҳарнинг “янги” қисмида олиб борилган. 1934-1939 йилларда ушбу шаҳарда юқумли касалликлар шифохонасининг янги корпуси, 3-туғуруқхона, Тўқимачилик комбинати шифохонаси, жисмоний тарбия усули билан даволаш Институти, Тез ёрдам Институти, Кўкчада болаларсил касаллиги шифохонаси (65 та жой) ҳамда Сағбонда катталар сил касаллиги шифохонаси (70 та жойга мўлжалланган) қурилди²¹.

ХУЛОСА

Хулоса тарзида шуни таъкидлаш керакки, совет ҳокимияти ўрнатилгандан сўнг барча шифохоналар ва дорихоналар национализация қилинган ҳамда Соғлиқни сақлаш комиссарлиги тасаруфига ўтказилган. Натижада Ўзбекистоннинг ҳар бир шаҳарлардаги шифохоналар ва дорихоналар бу жараёнга тортилди. 1920 йилларда шаҳарларда шифохоналар етишмас эди. Шу сабабли айрим шаҳарларда бир қанча шифохоналар очишга тўғри келди. Бироқ кўпгина тиббий муассасаларнинг аҳволи яхши ҳолатда эмас эди. Чунки бинолар етишмаслиги сабабли кўпгина шифохоналар махсус жихозланган биноларда эмас, балки улар савдо масканлари ўрнига жойлаштирилган эди. 1930 йилларнинг ўрталарига қадар шаҳарларда тиббиёт муассасалари қуриш суст равишда олиб борилган. Асосан шаҳарларда шифохоналарнинг қурилиши 1934-1939 йилларга тўғри келади. Тиббиёт соҳасидаги яна бир муаммолардан бири бу маҳаллий кадрлар масаласи эди. Шу сабабли кейинчалик шаҳарларда бир қанча тиббиёт билим юртлари очила бошлади ва уларда кадрлар тайёрланишга эътибор берилди.

REFERENCES

1. Хўжаев Ф. Ўзбекистон халқ хўжалиги / Хўжаев Ф. Танланган асарлар. II том. – Тошкент: Фан, 1978. – Б. 293.
2. Эргашева, Ю. А. (2017). Формирование национальной модели образования в Узбекистане за годы независимости. *Alma mater (Вестник высшей школы)*, (9), 86-89.

²⁰Отчет о деятельности Ташкентского новгородского совета РК и ДД. XIII созыва и его отделов с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1928 г. – Ташкент: Издание Ташкентского исполнительного комитета, 1923. – С.77.

²¹Тошкент шаҳар давлат архиви, 10-фонд, 18-рўйхат, 960-иш, 36-варак.